

Nacionālā atmiņa bez robežām – tēma Igaunijas Nacionālajiem arhīviem

Tīu Kravtseva

Igaunijas Nacionālais arhīvs

Nacionālie arhīvi ir Igaunijas valsts arhīvu sistēma, kas dibināta 1998. g., iekļaujot 13 arhīvus – Vēstures arhīvu, Valsts arhīvu, Filmu arhīvu un 10 apriņķu arhīvus.

Nacionālajos arhīvos glabājas kopumā 8 miljoni dokumentu glabājamo vienību, kuru saglabāšanas un pieejamības nodrošināšana ir arhīvu primārais uzdevums. Bez tam, kolekcijas ir jāpapildina ar sabiedrībai, valstij un kultūrai svarīgām liecībām. Vairumu dokumentu rada valsts iestādes. Neilgu laiku atpakaļ Nacionālie arhīvi ir palielinājuši interesi privāto institūciju arhīvu jomā, ar mērķi garantēt nākotnē to lietotājiem adekvātu pārskatu par igauņu sabiedrības attīstību. Kopā ar institūciju un organizāciju dokumentiem, Nacionālo arhīvu kolekcijas papildinās ik gadus ar jauniem personu arhīviem.

Materiālus vāc visi Nacionālo arhīvu struktūras arhīvi, tomēr igauņu trimdas kopienas savus dokumentus ir nodevušas mūsu lielākajiem arhīviem – Vēstures, Valsts un Filmu arhīviem.

Līdz šim jaunu materiālu iegūšana no ārzemēm Nacionālajos arhīvos nav tikusi plānota. Ja godīgi, tad igauņu trimdas dokumentu kolekcijas veidošana ir drīzāk bijusi pasīva prakse, nekā plānota prioritāte. Dokumenti ar arhīvisku vērtību galvenokārt ir saņemti pēc to īpašnieku ierosinājuma, kas tos nosūtījuši arhīviem. Tā ir bijusi apzināta politika, lai izvairītos no bezjēdzīgas sacensības katrā arhīvu dienesta jomā. Cits iemesls ir bijis fakts, ka gan Literatūras muzejs, gan Nacionālā bibliotēka, kā arī citas institūcijas, kuru mērķis ir bijis saglabāt igauņu kolektīvo atmiņu ir bijušas aktīvas šajā jomā.

Mēs esam pieņēmuši un glabājam šos trimdas arhīvus, kas ir tikuši mums nosūtīti. Tajā pašā laikā, mēs esam ieteikuši īpašniekiem daudzos gadījumos nodot viņu dokumentus vai publikācijas saglabāšanai citās institūcijās – muzejos vai bibliotēkās. Nacionālie arhīvi pirmkārt vāc institūciju un indivīdu radītos dokumentus, kas ataino to darbību. Objektu var tikt saglabāti vienīgi, ja īpašnieks grib tos glabāt kopā ar arhīvu dokumentiem un mums ir iespējas un apstākļi garantēt specifisko objektu saglabāšanu. Tomēr ir bijuši ziedotāji, kuri ir izlēmuši dalīt dokumentus starp dažādām kultūras institūcijām.

Retrospektīvi aplūkojot, Nacionālo arhīvu vākšanas pasīvais modelis šajā jomā ir darbojies pirmkārt saistībā ar arhīviem no Rietumu diasporām. Nacionālo arhīvu kolekcijas nav papildinātas ne ar vienu pilnu kolekciju no igauņu apdzīvotajām vietām Krievijā. Tajā pašā laikā ir zināms, ka mums būtu ļoti svarīga Krievijas igauņu materiālu deponēšana, jo līdz ar to sabiedrībai būtu pieeja šiem dokumentiem.

Daži piemēri trimdas igauņu arhīviem, kas tiek glabāti Nacionālajos arhīvos:

- 1) Igaunijas valstiskuma dokumenti tiek glabāti Valsts arhīvā. No 1996. g. tas ir saņēmis Igaunijas konsulāta Ņujorkā, Igaunijas trimdas valdības arhīvus, Baltijas arhīvi nodeva mums Igaunijas valstij svarīgus diplomātiskus dokumentus un daži valstsvīru fondi (Karls Roberts Pusta, Ernsts Jāksons, Aleksandrs Varma u. c.).
- 2) Trimdas baznīcas dokumenti atrodas Vēstures arhīvā. Baznīcas dokumenti ir bijuši tradicionāli Vēstures arhīvā. Šodien Vēstures arhīvs ir ieguvis trimdas igauņu apustuliskās pareizticīgo baznīcas arhīvu. Nacionālo arhīvu pārstāvji ir tikušies ar igauņu evaņģēliski luteriskās baznīcas un igauņu apustuliskās pareizticīgās baznīcas pārstāvjiem tālākās sadarbības apspriešanai.

- 3) 90. gadu sākumā Filmu arhīvs saņēma filmu kolekcijas. Lielākā no tām Elmo Lūka kolekcija ar 26 filmām. Jāpiemin filmu materiāls par Zviedrijas igauņiem, ko nodevis Kalju Lepiks. Tur ir videomateriāls par Austrālijas, Kanādas un Zviedrijas igauņiem. Filmu arhīvam ir apmēram 3000 trimdas kopienu fotouzņēmumi, 400 skaņas ieraksti un 100 filmas un video, kas ir izvietotas sekojošās kolekcijās: Igaņu kultūras arhīvi trimdā, Igaunijas konsulāts Ņujorkā, Upsalas Igaņu demokrātiskais klubs, Stokholmas Eesti Paevaleht (igauņu laikraksts), Igaņu veterāni Bordo, Elmo Lūka filmu kolekcija (Kanāda), Viljara Nairisa skaņu ierakstu kolekcija, radio Brīvā Eiropa skaņu ieraksti, Igaņu trimdas savienību kolekcija.
- 4) Individū un organizāciju arhīvi ir tikuši vākti gan Vēstures, gan Valsts arhīvā, atkarībā no ziedotāja izvēles. Tā igauņu arhīvi ir ieguvuši Igaņu nacionālā fonda dokumentus, Būrasas Igaņu savienības, Igaņu ārstu savienības Zviedrijā, ASV Igaņu studentu korporāciju savienības, Igaņu skutu Zviedrijā u. c. organizāciju arhīvus.

Personu arhīvos Nacionālo arhīvu sistēmā dominē kultūras darbinieku, zinātnieku un diplomātu arhīvi – tur ir Armīna Tūlises, Teodora Mihaela Kinnapasa, Jōsepa Niu, Jalmāre Mē, Johannesas Kaiva, Ernsta Jāksona, Artura Megi, Nikolaja Kāsika un citu arhīvi.

Augstākminētie dokumenti ir sakārtoti un var tikt pētīti lasītavās. Līdz šim nesistematizētie, tie, uz kuru izmantošanu vēl jāgaida, ir Andresa Kinga, Igaņu jauno sociālistu savienības, Rietumkrasta igauņu organizāciju savienības un laikraksta „Teataja” arhīvi.

Interese par trimdas dokumentiem ir liela, ko parāda to regulārā lietošana lasītavās. Trimdas dokumenti ir kalpojuši par pamatu 4 izstādēm un izmantoti arhīvu pētnieku publikācijās.

Šodien visbiežāk izmantotā Valsts arhīva kolekcija ir Ārlietu ministrijas pēc 1940. g. ārzemēs nobēdzinātie dokumenti. Tur ir dokumenti par Igaunijas valsts dzimšanu un likteni, Tērbatas miera līgumu, ar robežu starp Igauniju un Padomju Krieviju karti (1920. g.), Igaunijas un PSRS 1939. g. savstarpējās palīdzības līgums un daudzi citi līgumi ar ārvalstīm. 2002. g. Baltijas Arhīvi nodeva šos dokumentus Nacionālajiem arhīviem.

No citiem bieži lietotajiem trimdas arhīviem jāpiemin Igaunijas Ņujorkas konsulāta arhīvu, Karla Roberta Pustas, Ernsta Jāksona, Johannesas Kaiva, Artura Megi, Jalmāra Mē, Voldemāra Kuresa personālie fondi. Vēstures arhīvā visbiežāk izmantots tiek trimdas igauņu apustuliskās pareizticīgo baznīcas arhīvs.

Filmu arhīvā īpašu uzmanību piesaista Elmo Lūka kolekcijas vācu filmas, vispieprasītākie fotouzņēmumi ir par igauņu diasporu bijušās PSRS teritorijā. Būtu vēl vairāk šo materiālu lietotāju, ja dati par foto un filmām būtu pieejami publiskā datu bāzē.

Saskaņā ar Arhīvu likumu visas dokumentu iegūšanas Nacionālajos arhīvos tiek reģistrētas ar iegūšanas un vienošanās aktu. Vienošanās formalizē īpašumtiesību pāreju uz Igaunijas valsti; akts detalizēti apraksta saņemamo arhīvu saturu un nosaka to izmantošanas ierobežojumus. Visbiežāk dokumenti ir ziedojumi, tie nav sakārtoti un to saturs ir atainots sarakstā.

Kopumā ir 3 iemesli kāpēc trimdas kopienas vēlas nodot savus arhīvus Igaunijas institūcijām:

- 1) ieinteresētās grupas un pētnieki galvenokārt atrodas Igaunijā;
- 2) vietējie arhīvi vairāk ir ieinteresēti materiālā, kas saistīts ar vietējo apkārtni un tās cilvēkiem;
- 3) igauņiski runājošā kopiena savās mītnes zemēs skaitliski samazinās un valodas barjera rada šķēršļus vietējiem arhīviem un bibliotēkām sakārtot materiālus.

Ir arī ceturtais aspekts – ticība Igaunijas valsts un tautas pastāvēšanai.

Ārpus tēvzemes dzīvojošo igauņu biogrāfijas ir arī mūsu vēsture – bagāts vēstures avots, kura vērtība pieaug katru gadu. 20. gadsimtā tik daudzi igauņi spaidu kārtā ir atstājuši savu valsti, ka viņu radīto, vienalga Rietumos vai Austrumos, mēs varam uzskatīt pat Igaunijas kultūras un vēstures daļu. Lai iegūtu pilnīgu mūsu vēstures ainu, ir svarīgi garantēt šī mantojuma saglabāšanu un pieejamību. Tam ir pirmšķirīga nozīme. Tas ir vēl svarīgāk nekā vieta, kurā tiek dokumenti glabāti, vai kurš ir kolekcijas īpašnieks, un tas var tikt garantēts tikai Igaunijas institūciju un kopienu sadarbībā.

Nacionālie arhīvi, plānojot darbu ar trimdas arhīviem, vadās pēc sekojošiem principiem:

- Nacionālie arhīvi uzņemas atbildību par saglabāšanu un pieejamību igauņu mantojumam globālā mērogā;
- trimdas kopienām ir nozīmīga loma igauņu kultūras saglabāšanā, un to aktivitāšu saglabāšana dokumentos ir vienīgais veids, lai iegūtu pilnvērtīgu Igaunijas vēstures ainu;
- Nacionālie arhīvi koncentrējas uz arhīviem – institūciju vai indivīdu radītiem dokumentiem, kas atspoguļo to aktivitātes

Augstākminētais izskaidro Nacionālo arhīvu organizētās aktivitātes un interesi trimdas arhīvu saglabāšanas un pieejamības nodrošināšanā. Tautiešu programmas ietvaros (programma atbalsta sadarbību ar igauņiem, kuri dzīvo ārpus Igaunijas Republikas teritorijas 2004. – 2008. g.) mēs plānojam sagatavot rokasgrāmatas un apkopot baznīcu grāmatas. Nacionālo arhīvu ieinteresētība trimdas virzienā ir darīta zināma arī 2006–2010 gadu attīstības plānā. Tas ietver ideju, ka sadarbība ar dažādām atmiņu institūcijām var garantēt pieeju informācijai par igauņu kopienu, tās aktivitātēm un arhīviem ārpus Igaunijas.

Tādēļ ir izveidots svarīgāko igauņu arhīvu dažādās valstīs, to satūra un saglabāšanas apstākļu apkopojums, lai radītu priekšstatu par igauņu kultūras mantojumu 20. gadsimtā. Apkopojums ir svarīgs arhīvu saglabāšanai, kā arī plašākai izmantošanai.

Lai izplatītu informāciju, arhīviem jābūt sistematizētiem un aprakstītiem. Tikai tad to saturs, saglabāšanas apstākļi un/ vai lietošanas iespējas var būt zināmas. Nesistematizēti dokumenti bez apraksta nav pieejami un ir miruši materiāli pētniekiem. Jo tālākā pagātnē atrodas to radīšanas laiks, jo grūtāk ir tos sakārtot atbilstošā kārtībā vai tos pienācīgi aprakstīt. Tāpēc Nacionālie arhīvi atbalsta trimdas arhīvu sistematizēšanu un aprakstīšanu, izmantojot speciālus projektus. Šādā veidā Igaunijas atmiņas institūcijas var palīdzēt arhīvu darbam to patreizējā atrašanās vietā.

Tiktāl nav daudz diskusiju par igauņu trimdas arhīvu fizisko atrašanos. Nav ziņu vai arhīvi pašlaik tiek glabāti organizācijās atbilstošos ilgstošos saglabāšanas apstākļos. Tas pats attiecas uz arhīviem, kas atrodas personiskā īpašumā. Arhīvi satur galvenokārt dokumentus, foto un filmas. Dažādiem mēdijiem ir nepieciešami īpaši saglabāšanas apstākļi.

Igauņu trimdas kopienām ir kolekcijas, kurām ir dažāda izcelsme un dažāds tagadējais statuss. Ir arhīvi, kas satur dažādu organizāciju un indivīdu arhīvus. Par to saglabāšanas nepieciešamību nav šaubu, bet pētnieki būtu pateicīgi, ja kolekcijas, kuras ir saistītas ar Igauniju būtu aprakstītas un pieejamas elektroniski. Lai arhīvu informāciju padarītu pieejamu ar tīmekļa starpniecību, vajag resursus un atkal – sadarbību starp dažādām institūcijām.

Sabiedrībai pieejamākai ir jābūt informācijai, kas jau tagad atrodas Igaunijas arhīvos. Bieži pētniekiem (un pašām institūcijām) nav pārskata par materiāliem, kas var tikt atrasti Igaunijas arhīvos, muzejos un bibliotēkās. Kultūras mantojuma saglabāšanai ir nepieciešama labāka koordinācija starp atmiņas institūcijām un papildu resursi gan Igaunijā, gan ārzemēs.

Nacionālie arhīvi par galveno sadarbības un dokumentu iegūšanas mērķi uzskata arhīvu saglabāšanu un to plašu pieejamību cik vien iespējams plašam personu lokam.